

PROSPECTS FOR ENHANCING THE EFFICIENCY OF BANK ASSETS IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION

Muminov Bekzod Polvonovich
TDIU mustaqil izlanuvchisi

ABSTRACT	KEYWORDS
This article examines the prospects of improving the efficiency of bank assets in the conditions of digital transformation, the issue of increasing the efficiency of commercial banks in the conditions of digital transformation requires combining the management system of bank assets with modern technologies, innovative financial services, digital methods of risk assessment and customer-oriented business models. Bank assets are the main economic category that determines the bank's earning potential, liquidity level, risk tolerance and financial stability. Therefore, in the process of digital transformation, optimizing the structural structure of bank assets, increasing their profitability, reducing the share of problem assets, and ensuring stable liquidity are of significant scientific and practical importance.	Digital transformation, modern technologies, commercial banks, bank assets, international banks, liquidity and risk level, corporate management system, risk monitoring, high efficiency, asset management.

Introduction

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA BANK AKTIVLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI

Muminov Bekzod Polvonovich
TDIU mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqola raqamli transformatsiya sharoitida bank aktivlari samaradorligini oshirish istiqbollarini o'rganish, raqamli transformatsiya sharoitida tijorat banklari faoliyatining samaradorligini oshirish masalasi bank aktivlarini boshqarish tizimini zamonaviy texnologiyalar, innovatsion moliyaviy xizmatlar, risklarni baholashning raqamli usullari hamda mijozlarga yo'naltirilgan biznes modellar bilan uyg'unlashtirishni talab etadi. Bank aktivlari bankning daromad olish salohiyati, likvidlik darajasi, risklarga bardoshlilik va moliyaviy barqarorligini belgilovchi asosiy iqtisodiy kategoriya hisoblanadi. Shu sababli raqamli transformatsiya jarayonida bank aktivlarining tarkibiy tuzilmasini optimallashtirish, ularning rentabelligini oshirish, muammoli aktivlar ulushini kamaytirish va likvidlikni barqaror ta'minlash muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit soʻzlar: raqamli transformatsiya, zamonaviy texnologiyalar, tijorat banklar, bank aktivlari, xalqaro banklar, likvidlilik va risklilik darajasi, korporativ boshqaruv tizimi, risk monitoring, yuqori samaradorlik, aktivlarni boshqarish.

Kirish

Raqamli transformatsiya sharoitida bank aktivlari samaradorligini oshirishning asosiy istiqbollari kredit portfeli sifatini raqamli skoring asosida yaxshilash, aktivlarni diversifikatsiya qilish, aktiv-passivlarni kompleks boshqarish, risklarni erta aniqlash tizimlarini joriy etish, operatsion xarajatlarni kamaytirish va raqamli moliyaviy xizmatlar ulushini oshirishdan iborat. Mazkur yoʻnalishlarning izchil amalga oshirilishi tijorat banklarining rentabelligini oshirish, likvidligini mustahkamlash, muammoli aktivlar ulushini kamaytirish va bank tizimining uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini taʼminlashga xizmat qiladi.

Xalqaro bank aktivlari samaradorligini taʼminlashdagi turli nomutanosibliklar xalqaro miqyosda banklar tarmogʻini inqirozga yuz tutishiga hamda xalqaro iqtisodiy oʻsish koʻrsatkichlarini pasayishiga olib keladi. Jumladan, 2007-2008 yillarda AQShda ipoteka kreditlari boʻyicha muammoli kreditlarning 700 mlrd. dollardan oshib ketganligi, ipoteka kreditlari riskini baholash va bartaraf etish boʻyicha zarur choralar koʻrilmaganligi oqibatida yirik moliyaviy tuzilmalar va kompaniyalarning likvidligi pasaydi, natijada ularning xalqaro fond bozorlaridagi qimmatli qogʻozlarining qiymati pasayib ketdi.

Bu holat, oʻz navbatida, bir qator rivojlangan mamlakatlarda ishlab chiqarish hajmining pasayishiga, aholining ishsizlik darajasining oshishiga hamda banklarning bankrot boʻlishiga olib keldi. Bunday sharoitda xalqaro miqyosda bank tizimining amal qilish mexanizmlarini tadqiq etish, xalqaro bank aktivlarining shakllanish va taqsimlanish tamoyillarini oʻrganish dolzarb masalalardan biridir.

Germaniyada korporativ boshqaruv tizimining ikki darajali modeli — nazoratchi kengash (Aufsichtsrat) va boshqaruv kengashi (Vorstand) — bank faoliyatining strategik va operatsion yoʻnalishlarini ajratish orqali samarali risk monitoringini taʼminlaydi. Yaponiyada esa “keiretsu” tizimi asosida banklar sanoat korxonalari bilan moliyaviy–kapital integratsiyasini amalga oshirib, uzoq muddatli investitsion strategiyalarni qoʻllab-quvvatlaydi.

Xalqaro valyuta jamgʻarmasi (IMF) va Jahon banki tomonidan ishlab chiqilgan “Corporate Governance Principles for Banks” tamoyillariga muvofiq, samarali korporativ boshqaruv quyidagilarni oʻz ichiga oladi:

- bank kengashi va menejmenti oʻrtasida masʼuliyatli rollarni ajratish;
- mustaqil direktorlar institutini joriy etish;
- ichki va tashqi audit tizimini kuchaytirish;
- manfaatlar toʻqnashuvining oldini olish;
- riskga asoslangan qaror qabul qilish tizimini shakllantirish.

Bu tamoyillarni milliy amaliyotga tatbiq etish tijorat banklari aktivlarini samarali joylashtirish strategiyasini shakllantirishda nazariy va amaliy poydevor yaratadi.

Adabiyotlar sharhi

Xalqaro darajadagi izlanishlarni oʻrganish asosida taʼkidlash mumkinki, tijorat banklari aktivlarini samaradorligini oshirish, mazkur jarayonda moliyaviy rejalashtirish, umuman, bank aktivlarini boshqarish va rivojlantirish aksariyat rivojlanayotgan mamlakatlar amaliyotida muhim hisoblanadi.

Naturalistik nazariyaning asoschilari - ingliz iqtisodchilari A. Smit va D. Rikardo, shuningdek, fransuz olimlari J. B. Sey, F. Bastiya hamda amerikalik iqtisodchi D. Mak-Kullox - kreditni iqtisodiyotdagi mavjud moddiy boyliklarning qayta taqsimlanish vositasi sifatida talqin qilganlar. Ularning fikricha, ssuda kapitali real ishlab chiqarish kapitalining bir ko‘rinishi bo‘lib, iqtisodiyotda moddiy resurslarning qayta aylanishini ta‘minlaydi.

Kreditning kapital yaratuvchilik nazariyasini ingliz iqtisodchisi Jon Lo ilgari surgan bo‘lib, u kreditlar iqtisodiyotda yangi ishlab chiqarish imkoniyatlarini yaratishi, ya‘ni kredit – yangi qiymat yaratuvchi iqtisodiy kuch ekanligini ta‘kidlagan. Ushbu nazariyani keyinchalik I. Shumpeter, A. Gan, J. Keyns, R. Xoutri, M. Fridmen kabi olimlar rivojlantirganlar.

Shumpeter yondashuvida kredit innovatsiyalarni moliyalashtirish orqali iqtisodiy o‘rishni ta‘minlaydigan “ijodiy vayronkorlik” mexanizmi sifatida qaraladi. Fridmen esa kreditning o‘zi emas, balki pul massasi va foiz stavkalari iqtisodiyotdagi asosiy boshqaruv vositasi ekanini ta‘kidlaydi.

1950-yillarda R. Lukas tomonidan “ratsional taxminlar” konsepsiyasi asosida ishlab chiqilgan bu nazariya bank aktivlarini joylashtirishda mijozlarning kelgusidagi daromad oqimlarini prognozlashni asosiy mezon sifatida belgilaydi. Shu nuqtayi nazardan, aktivlar samaradorligini oshirish uchun banklar mijozlarning naqd pul oqimlari (cash flow), to‘lov qobiliyati, barqaror daromad manbalari va foyda marjasini inobatga olgan holda kredit ajratishi lozim. O‘zbekiston bank tizimi uchun bu yondashuv mijoz asosidagi kredit riskini kamaytirish va aktivlardan olinadigan sof foydani (ROA) barqarorlashtirish vositasi sifatida amaliy ahamiyatga ega.

Tahlil va natijalar

Bank aktivlari iqtisodiy mazmuniga ko‘ra tijorat banki tomonidan daromad olish, likvidlikni ta‘minlash, risklarni boshqarish va mijozlar oldidagi majburiyatlarni bajarish maqsadida joylashtirilgan moliyaviy va nomoliyaviy qiymatliklar majmuini ifodalaydi. Ular tarkibiga kreditlar, investitsiyalar, qimmatli qog‘ozlar, banklararo mablag‘lar, Markaziy bankdagi hisobvaraqlar, asosiy vositalar hamda boshqa aktivlar kiradi. Raqamli transformatsiya ushbu aktivlarni boshqarish mexanizmlarini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadi, chunki zamonaviy texnologiyalar banklarga aktivlar rentabelligini real vaqt rejimida baholash, kredit risklarini oldindan aniqlash va resurslarni yuqori samarali yo‘nalishlarga qayta taqsimlash imkonini beradi.

Ilmiy-nazariy jihatdan bank aktivlarini samarali boshqarish rentabellik, likvidlik va xavfsizlik tamoyillarining optimal uyg‘unligiga asoslanadi. Rentabellik tamoyili aktivlarning daromad keltirish salohiyatini oshirishni nazarda tutsa, likvidlik tamoyili bankning qisqa muddatli majburiyatlarini o‘z vaqtida bajarish imkoniyatini ta‘minlaydi. Xavfsizlik tamoyili esa aktivlar sifatini saqlash, kredit va investitsion risklarni cheklash hamda ehtimoliy yo‘qotishlar bo‘yicha yetarli zaxiralarni shakllantirishni talab qiladi. Raqamli transformatsiya sharoitida ushbu tamoyillar sun‘iy intellekt, Big Data, avtomatlashtirilgan scoring, masofaviy monitoring va raqamli risk-menejment tizimlari orqali yanada samarali amalga oshiriladi.

Tijorat banklari aktivlari samaradorligini baholashda an‘anaviy moliyaviy ko‘rsatkichlar bilan bir qatorda riskka moslashtirilgan indikatorlardan foydalanish zarur. Jumladan, aktivlar rentabelligi - ROA, kapital rentabelligi - ROE, sof foiz marjasi - NIM, muammoli kreditlar ulushi - NPL, likvidlik qoplamasi koeffitsiyenti - LCR, kapital yetarliligi - CAR, riskka moslashtirilgan kapital rentabelligi - RAROC va iqtisodiy qo‘shimcha qiymat - EVA kabi ko‘rsatkichlar bank aktivlarining daromadlilik, sifat, likvidlik va xavfsizlik darajasini kompleks baholash imkonini beradi. Mazkur indikatorlar tizimi

raqamli transformatsiya sharoitida bank boshqaruvi uchun strategik qarorlar qabul qilishda muhim axborot bazasini shakllantiradi.

Raqamli texnologiyalar bank aktivlari samaradorligini oshirishga bir necha yo'nalishda ta'sir ko'rsatadi. Birinchidan, kreditlash jarayonlarining avtomatlashtirilishi kredit ajratish tezligini oshiradi va inson omiliga bog'liq xatolarni kamaytiradi. Ikkinchidan, raqamli skoring tizimlari qarz oluvchilarning to'lov qobiliyatini chuqur tahlil qilish orqali muammoli kreditlar ulushini qisqartirishga xizmat qiladi. Uchinchidan, Big Data va sun'iy intellekt asosidagi tahlil banklarga mijozlarning moliyaviy xatti-harakatlarini prognoz qilish, kredit portfelini segmentlash va aktivlarni yuqori daromadli yo'nalishlarga joylashtirish imkonini beradi. To'rtinchidan, mobil banking, internet banking va open banking mexanizmlari banklarning komission daromadlarini oshirib, foizli daromadlarga haddan tashqari qaramlikni kamaytiradi.

Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, bank tizimini transformatsiya qilish aktivlar samaradorligini oshirishning muhim strategik yo'nalishidir. AQSh, Buyuk Britaniya, Singapur, Janubiy Koreya, Xitoy va Yevropa mamlakatlari bank amaliyotida raqamli banking, API integratsiyalari, avtomatlashtirilgan kredit skoringi, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar tahlili va fintech hamkorligi bank aktivlarini boshqarishda samarali vosita sifatida qo'llanilmoqda. Bunday yondashuv banklarga operatsion xarajatlarni qisqartirish, mijozlar qamrovini kengaytirish, aktivlar diversifikatsiyasini kuchaytirish va risklarni erta aniqlash imkonini beradi.

Raqamli transformatsiya sharoitida bank aktivlari samaradorligini oshirishning muhim istiqbolli yo'nalishlaridan biri kredit portfeli sifatini yaxshilash hisoblanadi. Bunda kredit ajratish jarayonida an'anaviy garovga asoslangan yondashuv bilan bir qatorda qarz oluvchining real pul oqimlari, tranzaksion tarixi, soliq to'lovlari, elektron savdo faoliyati va boshqa raqamli izlari asosida kompleks baholash tizimini joriy etish maqsadga muvofiqdir. Bu esa kreditlarning qaytuvchanligini oshirish, kredit risklarini pasaytirish va bank aktivlari sifatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ikkinchi istiqbolli yo'nalish - bank aktivlari tarkibini diversifikatsiya qilishdir. Raqamli transformatsiya sharoitida banklar faqat an'anaviy kreditlash faoliyati bilan cheklanib qolmasdan, qimmatli qog'ozlar portfeli, investitsion loyihalar, raqamli moliyaviy xizmatlar, komission daromadlar va fintech ekotizimlari orqali daromad manbalarini kengaytirishi zarur. Aktivlar tarkibining diversifikatsiyalashuvi banklarning bozor tebranishlariga nisbatan barqarorligini oshiradi hamda risklarning haddan tashqari konsentratsiyalashuvining oldini oladi.

Uchinchiy yo'nalish - aktiv-passivlarni kompleks boshqarish tizimini takomillashtirishdir. Raqamli transformatsiya sharoitida banklar aktivlar va majburiyatlar muddati, valyuta tarkibi, foiz stavkalari, likvidlik talablari va kapital yetarliligini yagona raqamli platforma asosida boshqarishi lozim. Bunday yondashuv bankning likvidlik riskini kamaytiradi, foiz marjasini barqarorlashtiradi va moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshiradi.

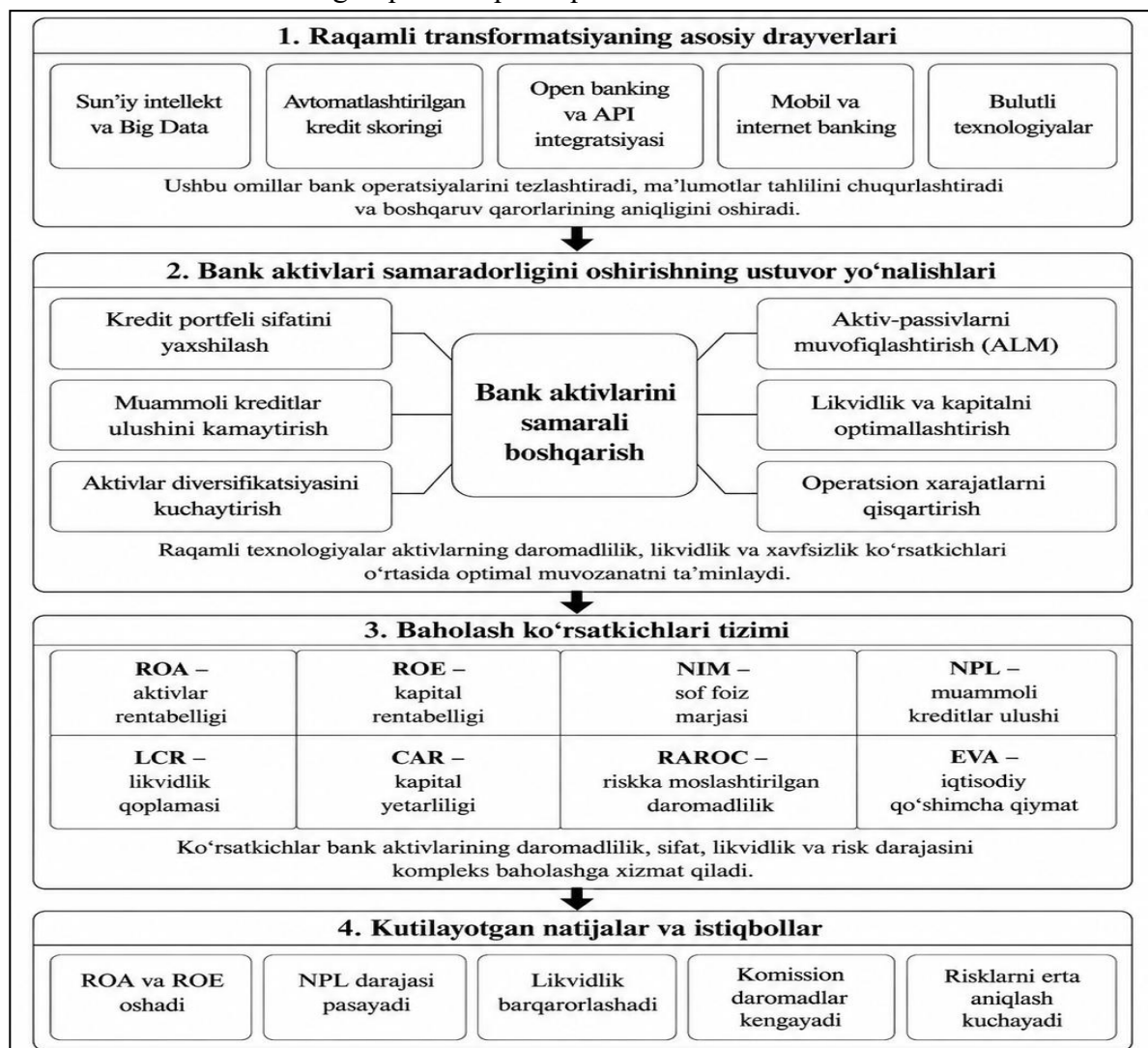
To'rtinchiy istiqbolli yo'nalish - risklarni boshqarish va stress-testlash tizimlarini raqamlashtirishdir. Bank aktivlari samaradorligini oshirishda muammoli aktivlar shakllanishidan oldin xavf signallarini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Shu sababli tijorat banklarida erta ogohlantirish tizimlari, avtomatlashtirilgan monitoring, portfel stress-testlari va ssenariy tahlili keng joriy etilishi kerak. Bunday mexanizmlar banklarga kredit portfelidagi salbiy o'zgarishlarni oldindan aniqlash, zaxira siyosatini takomillashtirish va aktivlar sifatini barqaror saqlash imkonini beradi.

Beshinchiy yo'nalish - operatsion xarajatlarni optimallashtirish va raqamli kanallar ulushini oshirishdir. An'anaviy filial tarmog'iga asoslangan bank modeli yuqori xarajatlarni talab qiladi. Mobil banking,

internet banking, masofaviy identifikatsiya, elektron hujjat aylanishi va avtomatlashtirilgan xizmat ko'rsatish tizimlari esa bank xarajatlarini kamaytiradi hamda mijozlarga xizmat ko'rsatish tezligini oshiradi. Natijada bank aktivlaridan olinadigan sof moliyaviy natija yaxshilanadi va ROA ko'rsatkichining oshishiga zamin yaratiladi.

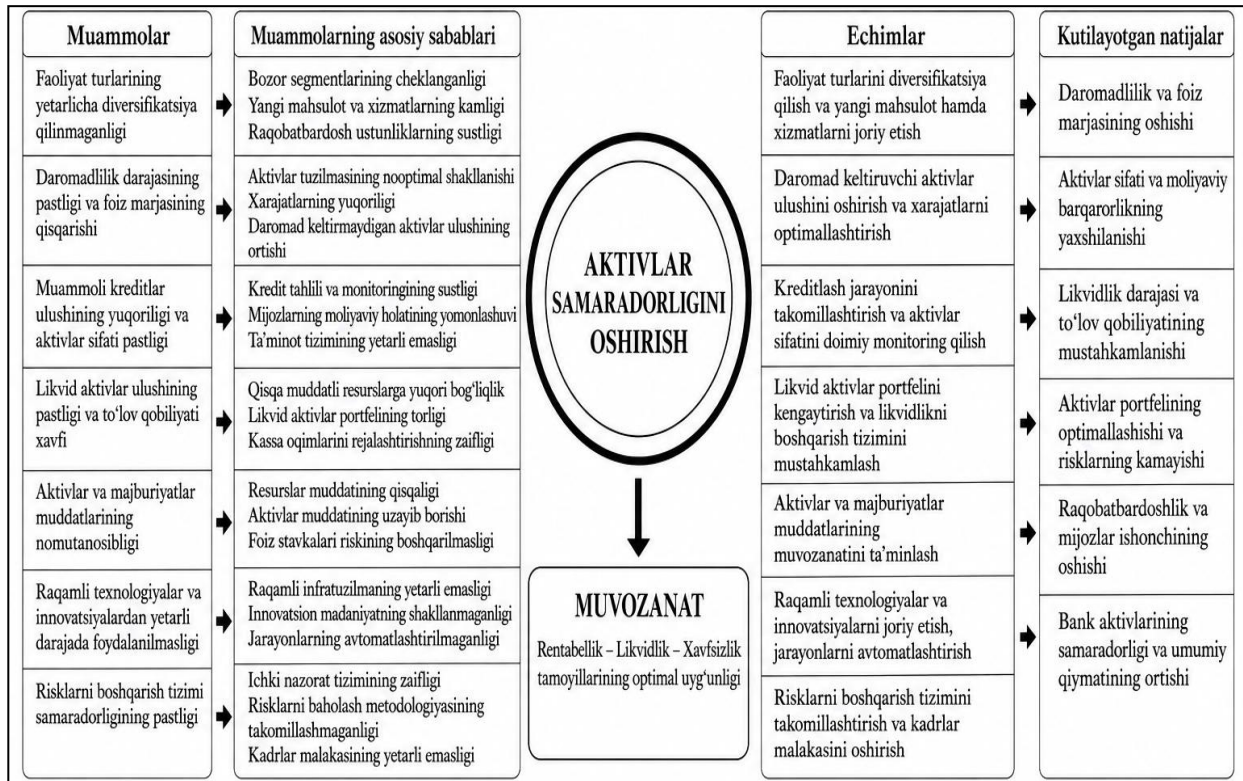
O'zbekiston bank tizimi sharoitida raqamli transformatsiya asosida aktivlar samaradorligini oshirish uchun bir qator ilmiy-amaliy chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Avvalo, tijorat banklarida raqamli kredit skoring tizimlarini kengaytirish, muammoli kreditlar monitoringini avtomatlashtirish va kredit portfelini real vaqt rejimida baholash imkoniyatlarini kuchaytirish zarur. Shuningdek, banklar aktivlari tarkibida yuqori daromadli, lekin maqbul risk darajasiga ega moliyaviy instrumentlar ulushini oshirish, qimmatli qog'ozlar bozori bilan integratsiyani chuqurlashtirish va investitsion faoliyatni rivojlantirish lozim.

Bundan tashqari, bank aktivlari samaradorligini oshirishda korporativ boshqaruv, ichki audit, komplayens nazorati va risk-menejment bo'linmalarining o'zaro integratsiyalashgan faoliyati muhim ahamiyatga ega. Bank kengashi va boshqaruvi aktivlar portfeli sifati, rentabellik, likvidlik va kapital yetarliligi ko'rsatkichlarini doimiy monitoring qilib borishi, raqamli tahliliy panellar va boshqaruv axborot tizimlari asosida strategik qarorlar qabul qilishi zarur.

1-rasm. Raqamli transformatsiya sharoitida bank aktivlari samaradorligini oshirish yo'llari

Mazkur 1-rasmda bank aktivlari samaradorligini oshirishda raqamli transformatsiya faqat texnologik yangilanish emas, balki aktivlarni boshqarish, risklarni nazorat qilish, likvidlikni ta'minlash va moliyaviy natijalarni yaxshilashga qaratilgan kompleks boshqaruv mexanizmi ekanligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

2-rasm. Banklarni transformatsiya qilish sharoitida aktivlar samaradorligini oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi

Ushbu 2-rasmda banklarni transformatsiya qilish jarayonida aktivlardan foydalanish samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy muammolar, ularning kelib chiqish sabablari, amaliy yechimlari hamda kutilayotgan natijalar tizimli ravishda aks ettirilgan. Diagramma bank aktivlari samaradorligini oshirishda faqat daromadlilikni ko'paytirish emas, balki likvidlikni ta'minlash, aktivlar sifati yaxshilash, risklarni boshqarish va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash zarurligini ko'rsatadi.

Shuningdek, bank aktivlari samaradorligining pasayishiga faoliyat turlarining yetarlicha diversifikatsiya qilinmaganligi, muammoli kreditlar ulushining yuqoriligi, likvid aktivlar yetishmasligi, aktivlar va majburiyatlar muddatlarining nomutanosibligi hamda raqamli texnologiyalardan yetarli foydalanilmasligi kabi omillar sabab bo'ladi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun bank faoliyatini diversifikatsiya qilish, daromad keltiruvchi aktivlar ulushini oshirish, kreditlash jarayonini takomillashtirish, likvidlikni boshqarish tizimini mustahkamlash va risklarni baholash mexanizmlarini rivojlantirish zarur.

Markaziy g'oya sifatida "Aktivlar samaradorligini oshirish" tushunchasi berilgan bo'lib, u rentabellik, likvidlik va xavfsizlik tamoyillari o'rtasidagi muvozanatga asoslanadi. Mazkur yondashuv bank aktivlari portfelini optimallashtirish, moliyaviy barqarorlikni kuchaytirish, mijozlar ishonchini oshirish va bankning umumiy iqtisodiy qiymatini ko'paytirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, banklarni transformatsiya qilish jarayonida aktivlar samaradorligini oshirish bilan

bog'liq muammolar ko'p omilli xususiyatga ega bo'lib, ular kredit risklari, operatsion xarajatlar, daromadlar tarkibi, raqamli xizmatlar, likvidlik va aktivlar tarkibining sifat jihatlari bilan bevosita bog'liq. Ushbu muammolarni hal etish uchun kredit scoring va big data asosida risklarni baholash, operatsion xarajatlarni optimallashtirish, daromadlar tarkibini diversifikatsiya qilish, raqamli xizmatlar daromadlarini alohida monitoring qilish hamda likvid aktivlar tarkibini maqbullashtirishga asoslangan kompleks yondashuv zarur.

Xulosa qilib aytganda, raqamli transformatsiya sharoitida bank aktivlari samaradorligini oshirish bank faoliyatining barcha yo'nalishlarini modernizatsiya qilish, aktivlar tarkibini optimallashtirish, kredit risklarini kamaytirish, likvidlikni barqaror ta'minlash va daromad manbalarini diversifikatsiya qilish bilan chambarchas bog'liqdir. Bank aktivlarining samaradorligi faqat ularning hajmi yoki rentabellik darajasi bilan emas, balki aktivlar sifati, kapital yetarliligi, riskka moslashtirilgan daromadlilik, operatsion samaradorlik va raqamli xizmatlar ulushi orqali baholanishi lozim. Shu bois tijorat banklari uchun raqamli transformatsiya nafaqat texnologik yangilanish, balki bank aktivlarini boshqarish falsafasini tubdan takomillashtirish jarayoni sifatida qaralishi kerak.

Raqamli transformatsiya sharoitida bank aktivlari samaradorligini oshirishning asosiy istiqbollari kredit portfeli sifatini raqamli scoring asosida yaxshilash, aktivlarni diversifikatsiya qilish, aktiv-passivlarni kompleks boshqarish, risklarni erta aniqlash tizimlarini joriy etish, operatsion xarajatlarni kamaytirish va raqamli moliyaviy xizmatlar ulushini oshirishdan iborat. Mazkur yo'nalishlarning izchil amalga oshirilishi tijorat banklarining rentabelligini oshirish, likvidligini mustahkamlash, muammoli aktivlar ulushini kamaytirish va bank tizimining uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Chuang Lu, Yuhao Niu. Do companies compare employees' salaries? Evidence from stated-owned enterprise group. // China Journal of Accounting Research, Volume 15, Issue 3, September 2022. – p 20.
2. Абдурахимова Д. К. Инновацион банк маҳсулотларининг жаҳон иқтисодиёти тараққиётидаги роли ва уларда қўлланиладиган турлари //PEDAGOGS jurnali. – 2023. – Т. 36. – №. 1. – С. 161-170.
3. Rahmatov H.O'. Tijorat banklari tizimidagi innovatsion dasturiy ta'minot va maxsus platformalar xizmatlari: xorij tajribasi. "Xalqaro moliya va hisob" ilmiy elektron jurnali №3, iyul, 2019 yil
4. Katarzyna Szarzec, Ákos Dombi, Piotr Matuszak. State-owned enterprises and economic growth: Evidence from the post-Lehman period. // Economic Modelling, Volume 99, June 2021. –P.20;
5. Rodrigo Wagner. Can the market value state-owned enterprises without privatizing them? An application to natural resources companies. // Resources Policy, Volume 59, December 2018, Pages 282-290
6. Karlibaeva, R., Kurbonov K., Bekimbetova, G., & Shaturaev, J. (2022). The effectiveness of investment projects in development of innovative activities of enterprises. European Business Management, 8(3).